

The
JOURNEY
of
HUMANITY

*The Origins of
Wealth and Inequality*

ODED GALOR

ODEDS GALORS

CILVĒCES
CEĻOJUMS

*Pārticības un nevienlīdzības
pirmsākums*

ZVAIGZNE ABC

316(075.4)

Ga 356

Oded Galor

THE JOURNEY OF HUMANITY

Text copyright © 2022 by Oded Galor

Graph figures copyright © 2022 by Oded Galor

Illustrations copyright © 2022 by Ally Zhu

All rights reserved.

No angļu valodas tulkojis **Kaspars Zalāns**

Oded Galors

CILVĒCES CEĻOJUMS

Apgāda Zvaigzne ABC vadītāja **VIJA KILBLOKA**

Projekta vadītāja *Meldra Āboliņa*

Redaktors *Guntis Kalns*

Korektores *Ilona Burka* un *Evija Stikute*

Mākslinieciskais redaktors *Aigars Truhins*

Vāka dizainu adaptējusi *Ilze Isaka*

Apgāds Zvaigzne ABC, SIA,

K. Valdemāra iela 6, Rīga, LV-1010.

Red. nr. R-512.

Jelgavas tipogrāfija

Šis ir ar autortiesībām aizsargāts darbs.

Darba reproducēšana vai jebkāda cita neatļauta izmantošana ir autortiesību pārkāpums.

Par autortiesību pārkāpšanu ir paredzēta atbildība Krimināllikuma 148. pantā.

© Tulkojums latviešu valodā, Kaspars Zalāns, 2023

© Izdevums, literārā apdare, mākslinieciskais noformējums,

Apgāds Zvaigzne ABC, 2023

ISBN 978-9934-31-723-1

Ērikai

Saturs

Cilvēces ceļojuma noslēpumi	11
-----------------------------	----

I CILVĒKA ODISEJA

1. Pirmie soļi	23
Rašanās	24
Izceļošana no cilvēces šūpuļa	28
Agrīnās apmetnes	30
Civilizācijas rītausma	32
2. Zuduši stagnācijā	37
Maltusa tēze	38
Neizbēgamais lauksaimniecības uznāciens	40
Iedzīvotāju skaita svārstības	44
Ekonomiskais leduslaikmets	50
3. Apslēptā vētra	53
Apvienotā izaugsmes teorija	54
Pārmaiņu zobrati	56

4. Ar pilnu tvaiku uz priekšu	65
Tehnoloģiju attīstības paātrināšanās	66
Izglītība pirmsindustriālajā laikmetā	70
Industrializācija un cilvēkkapitāls	74
Valsts vispārējās izglītības pirmsākumi	80
Nē bērnu nodarbinātībai	85
5. Metamorfoze	91
Demogrāfiskās pārejas izraisītāji	94
Stāsts par ģimenēm	100
Fāžu pāreja	104
6. Apsolītā zeme	107
Industrijas noriets	113
Izaugsmes laikmets	116
Izaugsme un vides degradācija	122
Koda: izaugsmes noslēpuma atrisināšana	125

II TURĪBAS UN NEVIENLĪDZĪBAS PIRMSĀKUMS

7. Greznums un posts	133
Būtiski atšķirīgi faktori	137
Sarūsējuši darbarīki	138
Tirdzniecība, koloniālisms un nevienlīdzīga attīstība	140
Dziļi apslēpti faktori	146
8. Institūciju pirkstu nospiedumi	149
Britu izaugsmes institucionālās saknes	153
Institūcijas un ilgtermiņa attīstība	157
Koloniālisma mantojums	159
Institūciju izcelsme	165

9. Kultūras faktors	167
Kultūras spēks	169
Izaugsmes kultūra	173
Kultūras inerce	175
Kultūra un labklājība	178
10. Ģeogrāfijas ēnā	183
Vides fragmentācija un Eiropas izaugsme	186
Ekspluatējošu institūciju izcelsme	190
Kultūras iezīmju ģeogrāfiskās saknes	191
Salīdzināmās attīstības cēloņi	201
11. Lauksaimniecības revolūcijas mantojums	203
Neolīta revolūcijas saknes un sekas	204
Civilizācijas sēklas	209
Priekšrocības zaudēšana	213
Ģeogrāfijas likumi	214
12. Ārā no Āfrikas	217
Cilvēku dažādības cēloņi	221
Kā izmērīt dažādību	224
Daudzveidība un labklājība	226
Pagātnes žņaugos	231
Koda: atšķetināt nevienlīdzības mistēriju	235
Pēcvārds	241
Pateicības	245
Izmantotā literatūra	249
Piezīmes	269
Rādītājs	275

Cilvēces ceļojuma noslēpumi

Vāvere steidz pa Brauna Universitātes neogotiskā nama palodzī. Uz brīdi piestāj un uzmet ziņkārīgu skatienu ērnotam cilvēkam, kurš tērē laiku grāmatas rakstīšanai, nevis pieliek pūles ēdiena meklēšanai, kā vajadzētu darīt. Šī vāvere cēlusies no tām, kas pirms tūkstošiem gadu skraidīja pa Ziemeļamerikas pirmatnējiem mežiem. Kā jau vairums vāveres tālo senču un mūsdienu sugasbrāļu, kas mīt visā pasaulē, arī šī lielāko daļu laika pavada, vākdama ēdienu, izvairīdamās no plēsējiem, meklējama pāri un patvērumu gadījumam, ja laikapstākļi kļūtu bīstami.

Un patiesībā lielāko daļu *Homo sapiens* vēstures, kopš mēs pirms gandrīz trīssimt tūkstošiem gadu izveidojāmies kā atsevišķa suga, cilvēka dzīves pamata dziņas pārsteidzoši maz atšķīrusās no vāveres vajadzībām. Tās raksturoja tieksme izdzīvot un vairoties. Dzīves līmenis bija tuvs iztikas minimumam un gadu tūkstošu laikā pasaulē gandrīz nemainījās. Taču pārsteidzošā kārtā dažos pēdējos gadsimtos šis modelis ir krasi pārveidojies. No vēstures skatpunkta raugoties, gandrīz vai diennakts laikā cilvēce piedzīvoja vēl nebijušu un milzīgu dzīves kvalitātes uzlabošanos.

Iedomājieties, ka daži Jēzus Kristus laikmeta – tas bija pirms diviem tūkstošiem gadu – Jeruzalemes iedzīvotāji iekāpj laika mašīnā un aizceļo uz Osmaņu impērijas pārvaldīto Jeruzalemi 1800. gadā. Uz viņiem neapšaubāmi atstātu iespaidu

apbrīnojamais jaunais pilsētas mūris, ievērojamais iedzīvotāju skaita pieaugums, kā arī dažādi jaunievedumi. Taču, lai gan 19. gadsimta Jeruzaleme bija diezgan atšķirīga no Senās Romas laikmeta Jeruzalemes, laika ceļotāji pietiekami viegli spētu pielāgoties jaunajiem apstākļiem. Tiesa, viņiem vajadzētu savu uzvedību pieskaņot tobrīd valdošajām kultūras normām, taču viņi varētu turpināt to pašu arodu, ar ko bija nodarbojušies 1. gadsimta sākumā, un gana viegli uzturēt sevi, jo senajā Jeruzalemē iegūtās zināšanas un prasmes 19. gadsimta sākumā joprojām būtu noderīgas. Viņiem draudētu tādas pašas briesmas, slimības un dabas stihijas, kādas viņi izcieta Jēzus ērā, un vidējais mūža ilgums daudz neatšķirtos no 19. gadsimta cilvēku mūža ilguma.

Bet iztēlojieties, ko mūsu ceļotāji pieredzētu, ja laika mašīna tos atkal vestu tālāk, taču šoreiz tikai divus gadsimtus uz priekšu – uz 21. gadsimta sākuma Jeruzalemi. Viņi būtu pilnīgi apstulbuši. Šo cilvēku prasmes būtu novecojušas, vairumam amatu būtu vajadzīga oficiāla izglītība, turklāt ikdienā vajadzētu izmantot tehnoloģijas, kas Jēzus laikmeta ļaudīm liktos kā burvestības. Turklāt viņu paredzamais mūža ilgums uzreiz dubultotos, jo būtu izskaustas vairākas nāvējošas pagātnes slimības. Tas uzreiz prasītu pavisam citādu attieksmi pret dzīvi un ilgtermiņa skatījumu uz nākotni.

Plaisa starp šiem laikmetiem ir tik milzīga, ka tās dēļ ir grūti iztēloties pasauli, ko patiesībā tikai pavisam nesen atstājām pagātnē. Kā skarbi izteicās 17. gadsimta angļu filozofs Tomass Hobss, cilvēka dzīve bija *riebīga, nežēlīga un īsa*.¹ Viņa laikā ceturtdaļa jaundzimušo nomira no aukstuma, bada vai dažādām slimībām, nemaz nepiedzīvojuši savu pirmo dzimšanas dienu, daudz sieviešu nomira radību laikā, un paredzamais mūža ilgums reti kad pārkāpa 40 gadu sliekšni. Tā bija pasaule, ko uzreiz pēc saules pazušanas aiz apvāršņa aprija tumsa, pasaule, kurā vīrieši, sievietes un bērni garas stundas veltīja ūdens stiepšanai uz mājām, mazgājās reti un ziemas mēnešus pavadīja piekvēpušās istabās. Tas bija laika posms, kurā vairums cilvēku dzīvoja attālos lauku ciematos, reti devās tālu no

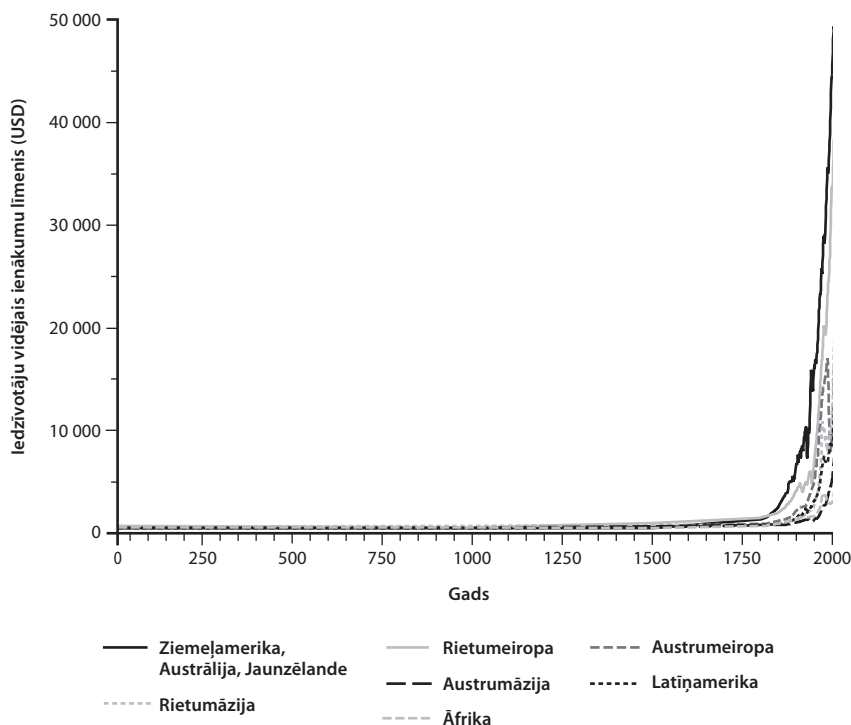
sava dzimtā miesta, izdzīvoja ar trūcīgu un vienvēidīgu uzturu un neprata nedz rakstīt, nedz lasīt. Tas bija drūms laikmets, kurā ekonomiskā krīze nevis prasīja jostu savilkšanu, bet gan izraisīja masveida badu un nāvi. Vairums ikdienas grūtību, kas rada raizes mūsdienu cilvēkiem, nestāv ne klāt izaicinājumiem un traģēdijām, ar kurām saskārās mūsu ne tik senie priekšteči.

Ilgu laiku valdīja uzskats, ka labklājība tika sasniegta pakāpeniski cilvēces vēstures gaitā un ka tas bija process, kas kļuva aizvien ātrāks. Šis ir greizs skatījums. Lai gan tehnoloģiju attīstība tik tiešām lielākoties bija pakāpenisks process, kas laika gaitā paātrinājās, šī augšupeja nenoveda pie vērā ņemas dzīves līmeņa uzlabošanās. Apbrīnojamais dzīves apstākļu kvalitātes kāpums pēdējo gadsimtu gaitā patiesībā ir strauju pārmaiņu rezultāts.

Pirms dažiem gadsimtiem vairumam cilvēku ikdienas dzīve vairāk līdzinājās tai, kādu dzīvoja viņu tālie senči un citi pasaules iedzīvotāji pirms tūkstošiem gadu, nevis mūsdienu pēcteču ikdienai. Angļu zemnieka dzīves apstākļi 16. gadsimta sākumā bija tādi paši kā 11. gadsimta ķīniešu dzimtcilvēkam, grieķu ganam 4. gadsimtā p. m. ē., maiju zemkopjiem pirms 1500 gadiem, ēģiptiešu lauksaimniekiem pirms 5000 gadiem vai arī ganam Jērikā pirms 11 000 gadiem. Taču kopš 19. gadsimta sākuma gandrīz vai īsā mirklī salīdzinājumā ar visu cilvēces vēsturi vidējais mūža ilgums ir vairāk nekā dubultojies, iedzīvotāju vidējais ienākumu līmenis pasaules pašos attīstītākajos reģionos ir gandrīz divdesmitkārtējies, bet kopumā uz zemeslodes tas ir palielinājies četrpadsmit reižu (1. attēls 12. lpp.).²

Šis nepārtrauktais augšupejas posms ir bijis tik krass, ka reizēm piemirstam to, cik neparasts tas ir uz visa cilvēces vēstures fona. Kas gan var izskaidrot *Izaugsmes noslēpumu* – grūti aptveramās pārmaiņas pēdējo dažu paaudžu dzīves kvalitātē, veselības aprūpē, pārticībā un izglītībā, kas pārspēj jebkādas citas izmaiņas šajās jomās kopš *Homo sapiens* parādīšanās?

1798. gadā britu pētnieks un ekonomists Tomass Maltuss izveidoja ticamu teoriju, kas izskaidroja procesu, kurš kopš neatminamiem laikiem bija traucējis dzīves līmenim augt, tādējādi

1. attēls. Izaugsmes noslēpums

Tūkstošiem gadu ilgai stagnācijas ērai seko pārsteidzošs iedzīvotāju vidējo ienākumu līmeņa lēcieni pēdējo divu gadsimtu laikā.³

ieslogot tautas nabadzībā. Savā tēzē viņš izteica viedokli, ka dzīves līmenis pieauga, dzimstība uzlabojās un mirstība samazinājās tajās sabiedrībās, kurās tehnoloģiju jaunievedumu dēļ radās vairāk pārtikas, nekā nepieciešams. Taču tas bija pagaidu stāvoklis, jo laika gaitā pieaugošais iedzīvotāju skaits izsmēla ēdiena pārpilnību – ģimenēs bija aizvien vairāk un vairāk dzīvotspējīgu bērnu, līdz visa liekā pārtika tika “apēsta”. Tādējādi iedzīvotāju skaita pieaugums beigu beigās noveda atpakaļ pie sākotnējā dzīves līmeņa un padarīja sabiedrības tikpat nabadzīgas, kādas tās bija pirms tehnoloģiskā progresa.

Laikmetā, ko uzskata par maltusisma ēru – tā bija visa cilvēces vēsture līdz nesenajai straujajai izaugsmei –, tehnoloģiskā progresa augļi noveda pie iedzīvotāju skaita un blīvuma palielināšanās, taču ļoti maz veicināja sabiedrības ilgtermiņa

pārticību. Iedzīvotāju skaits auga, bet dzīves apstākļi nemainījās un palika tuvi iztikas minimumam. Atšķirības dažādu reģionu tehnoloģiskajā attīstībā un zemes auglīgumā atspoguļojās dažādā iedzīvotāju skaita blīvumā, taču šo atšķirību ietekme uz dzīves apstākļiem lielākoties bija pārejoša. Tomēr ironiskā kārtā tieši tad, kad Maltuss savu traktātu pabeidza un apgalvoja, ka šī “nabadzības slazda” situācija nekad nebeigsies, viņa aprakstītais sabiedrības process pārstāja darboties, un stagnācija pārvērtās par izaugsmi.

Kā cilvēce izlauzās no šī nabadzības slazda? Kādi bija šīs ekonomiskās stagnācijas laikmeta ieilgšanas galvenie iemesli? Vai tie paši spēki, kas noteica gan ilglaicīgo ekonomisko “leduslaikmetu”, gan mūsu izlaušanos no tā, var arī palīdzēt izskaidrot, kāpēc mūsdienu pasaulē ir tik nevienlīdzīgi dzīves apstākļi?

Šī pārlicība, kā arī fakti, kas liecina – lai saprastu iemeslus milzīgajai nevienlīdzībai valstu pārticībā, mums būtu jānoskaidro galvenie attīstības procesa virzītājspēki –, mani rosināja izveidot vienotu teoriju, kas tiecas aptvert cilvēces ceļojumu visā pilnībā.⁴ Atklājot spēkus, kas noteica pāreju no stagnācijas laikmeta uz vēstures posmu, kurā dzīves apstākļu izaugsme ir ilgtspējīga, šī teorija arī atklāj tālās pagātnes nospiedumus dažādu tautu likteņos.

Mūsu ceļojuma pirmajā daļā aplūkosim izaugsmes noslēpumu, un galveno uzmanību pievērsīsim procesam, kurš lielāko daļu laika ierobežoja cilvēku suga, nolemjot to uz iztikšanu vērstai pastāvēšanai. Atklāsim arī slēptos spēkus, kuri laika gaitā ļāva atsevišķām sabiedrībām izkļūt no šī slazda un sasniegt vēl nebijušu pārticības līmeni, ko mūsdienās bauda daudzi pasaules iedzīvotāji. Mūsu izpētes ceļojums sākas pašā cilvēces rašanās brīdī, kad Austrumāfrikā pirms gandrīz 300 000 gadu parādījās *Homo sapiens*. Dosimies cauri galvenajiem pagrieziena punktiem, kas raksturoja šo cilvēces ceļojumu: *Homo sapiens* migrācijai no Āfrikas pirms desmitiem tūkstošiem gadu, cilvēku izklišanai pa kontinentiem, turpmākajai sabiedrības modeļa pārejai no mednieku-vācēju ciltīm uz

zemnieku-vietsēžu kopienām, kā arī nesenās pagātnes rūpnieciskajai revolūcijai un demogrāfiskajai pārejai.⁵

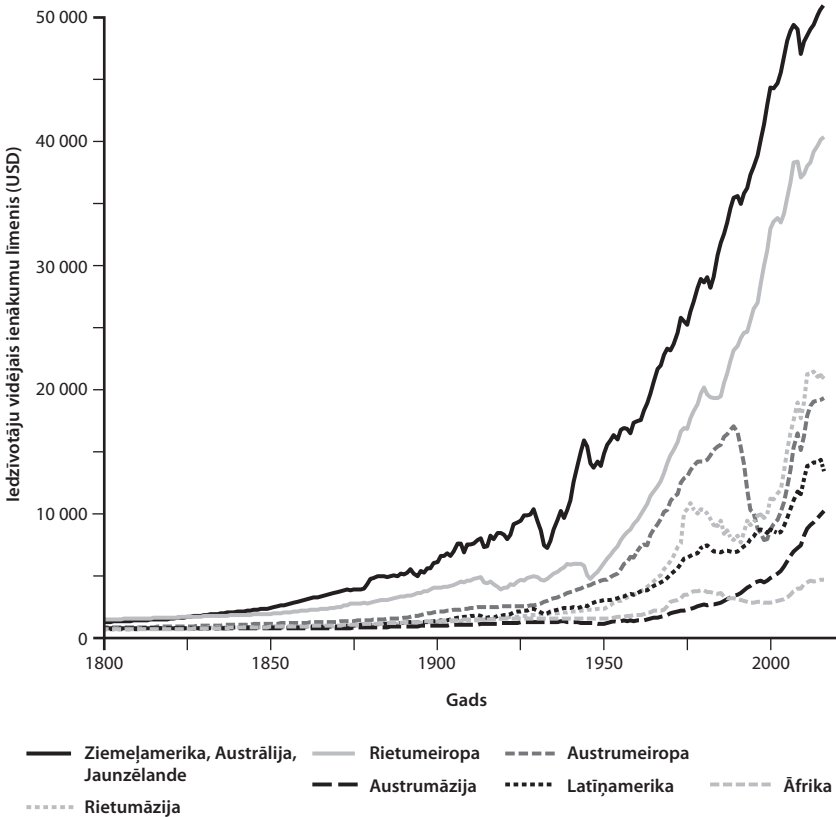
Cilvēces vēsturē ir papildam neskaitāmu saistošu detaļu: varenu civilizāciju uzplaukums un noriets; harismātiski imperatori, kuru vadītie karapulki pieredzēja gan uzvaras, gan sakāves; mākslinieki, kas radīja apburošus kultūras dārgumus; filozofi un zinātnieki, kas pilnveidoja mūsu sapratni par Visumu, kā arī daudzum daudzās sabiedrības un miljardiem vienkāršo ļaužu mūžu, kas pavadīti ārpus plašākas sabiedrības uzmanības. Ir viegli ļauties nianšu okeāna plūsmam, šūpoties viļņos un nezināt par varenajām dziļu straumēm.

Taču šī grāmata pēta un identificē tieši šīs zemstrāvas – spēkus, kas vadījuši izaugsmes procesu. Grāmatā tiks atspoguļots, kā šie spēki neatlaidīgi, taču neredzami darbojās visas cilvēces vēstures laikā un tās ekonomiskā leduslaikmeta posmā, pakāpeniski paātrinoties, līdz rūpnieciskās revolūcijas periodā tie visbeidzot sasniedza lūzumpunktu, pēc kura pamatizglītība kļuva būtiski nepieciešama, lai cilvēki spētu pielāgoties mainīgajai tehnoloģiskajai videi. Dzimstība sāka kristies, un dzīves līmeņa izaugsmi vairs nebremzēja iedzīvotāju skaita pieauguma radītais pretspēks, tādējādi iesākot ilgtermiņa augšupeju, kas līdz pat šai dienai nav apstājusies.

Šī pētījuma centrā ir jautājums par mūsu sugas ilgtspējību uz planētas Zeme. Maltusisma ēras laikā nelabvēlīgi laikapstākļi un epidēmijas postoši mazināja pasaules iedzīvotāju skaitu. Mūsdienās izaugsmes procesa ietekme uz vides degradāciju un klimata pārmaiņām rada nopietnas bažas par to, vai mūsu suga varētu dzīvot ilgtspējīgi un novērst pagātnes katastrofiskos demogrāfiskos kritumus. Grāmata sniegs cerību pilnu viedokli: pasaules nesen sasniegtais pagrieziena punkts, kurš atnesis pastāvīgu dzimstības kritumu, kā arī cilvēkkapitāla izveides un tehnoloģiskā progresā paātrinājumu, var ļaut cilvēcei mazināt šīs kaitīgās sekas, turklāt jaunie dzīves apstākļi būs pamats mūsu sugas noturīgumam ilgtermiņā.

Vēl jāpiemin šāds fakts: kad pēdējos gadsimtos pārticība auga raķetes ātrumā, tas notika tikai dažviet pasaulē, izraisot

vēl vienas nozīmīgas, tikai cilvēku sugai raksturīgas pārmaiņas – parādījās milzīga nevienlīdzība starp cilvēkiem dažādās sabiedrībās. Varētu šķist, ka šo fenomenu izraisīja tas, ka pasaulē izraušanās no stagnācijas laikmeta notika dažādos tempos. Rietumeiropas valstis un dažas to “atvases” Ziemeļamerikā un Okeānijā jau 19. gadsimtā piedzīvoja ievērojamu dzīves apstākļu kāpumu. Savukārt vairumā Āzijas, Āfrikas un Latīņamerikas reģionu šī izaugsme kavējās līdz pat 20. gadsimta otrajai pusei (2. attēls). Bet kāpēc dažas pasaules vietas šīs pārmaiņas piedzīvoja ātrāk par citām?

2. attēls. Nevienlīdzības noslēpums

Iedzīvotāju vidējais ienākumu līmeņa izmaiņas dažādos pasaules reģionos pēdējo divsimt gadu laikā.⁷

Izaugsmes noslēpuma atšķetināšana ļaus mums ceļojuma otrajā daļā tikt galā ar *Nevienlīdzības noslēpumu* – atrast cēloņus tam, kāpēc dažādās sabiedrībās ir bijuši dažādi attīstības ceļi un kā tie pēdējo divsimt gadu laikā ir likuši paplašināties ievērojamajām plaisām starp dažādu valstu iedzīvotāju dzīves līmeņiem. Globālās nevienlīdzības dziļi iesakņojušos cēloņu atklāšana liks mums pagriezties pretējā virzienā un spert platus soļus tālā pagātnē līdz pat pašam sākuma punktam, kad pirms desmitiem tūkstošiem gadu *Homo sapiens* masveidā izceļoja no Āfrikas.

Mēs aplūkosim institucionālos, kultūras, ģeogrāfiskos un sociālos faktoros, kas radušies senā pagātnē un virzījuši sabiedrības pa to atšķirīgajām vēsturiskajām trajektorijām, ietekmējot sabiedrību izklūšanu no stagnācijas laikmeta un izraisot atšķirības valstu pārticīgumā. Organizatoriskās reformas, kas noritējušas dažādos nozīmīgos vēstures krustpunktos, reizumis veda valstis pa dažādiem ceļiem un noteica to atšķirības laika gaitā. Turklāt dažādu kultūras normu izplatība veicināja to, ka vēsturi virzošie zobrauti pasaulē izveidojās un kustējās dažādos ātrumos.⁶

Taču dziļāki faktori, kas sakņojās tālā pagātnē, bieži vien lika pamatus jaunām kultūras normām, politiskām institūcijām un tehnoloģiskām pārmaiņām, no kurām savukārt bija atkarīga sabiedrību spēja plaukt un zelt. Tādi ģeogrāfiskie faktori kā laba augsne un klimats ir ietekmējuši konkrētu, izaugsmi veicinošu kultūras iezīmju izplatīšanos – tādu īpašību kā spēja sadarboties, savstarpēja uzticēšanās, dzimumu vienlīdzība un uz nākotni vērsts domāšanas veids. Lielām plantācijām piemērota zeme sekmēja cilvēku ekspluatāciju un verdzību, kā arī mantrausīgu politisku institūciju izveidi un noturību. Neveselīga vide slikti ietekmēja lauksaimniecību un darba ražīgumu, kā arī ieguldījumus izglītībā un ilgtermiņa labklājību. Savukārt bioloģiskā daudzveidība, kas stimulēja pāreju uz vietsēžu lauksaimnieku kopienām, pozitīvi rosināja arī attīstības procesu pirmsindustriālajā laikmetā. Taču, sabiedrībām sasniedzot mūsdienu laikmetu, šie labvēlīgie spēki ir tapuši vājāki.

Bet ir arī kāds papildu faktors, kas slēpjas aiz mūsdienu organizatoriskajām un kultūras raksturierzīmēm un reizē ar

ģeogrāfisko stāvokli ir fundamentāls ekonomiskās izaugsmes virzītājspēks, – katras sabiedrības daudzveidības pakāpe un šī daudzveidīguma labvēlīgā ietekme uz inovācijām un negatīvā ietekme uz sociālo vienotību. Ģeogrāfisko raksturiezīmju izpēte mūs aizvedīs uz 12 000 gadu senu pagātņi – lauksaimniecības revolūcijas laiku. Daudzveidības cēloņu un seku izpēte mūs aizvadīs uz vēl desmitiem tūkstošus gadu senāku pagājību – mūsu sugas pirmajiem soļiem prom no Āfrikas.

Šis nav pirmais mēģinājums aprakstīt vēstures galvenos virzītājspēkus. Tādi diženi domātāji kā Platons, Hēgelis un Markss uzskatīja, ka vēsture attīstās, vadoties pēc neizbēgamiem universāliem likumiem, bet tādējādi viņi neņēma vērā pašu sabiedrību nozīmi sava likteņa noteikšanā.⁸ Taču šī grāmata nedz sludina neapturamu cilvēces gājumu utopijas vai distopijas virzienā, nedz apgalvo, ka ir tiesīga sniegt kādas norādes par to, kādā virzienā būtu vēlams šo ceļojumu veikt un kādas būtu tā sekas. Lieki teikt, ka mūsdienu ilgstošās dzīves līmeņa izaugsmes laikmets nebūt nav kaut kāds Ēdenes dārzs, kurā nepastāv sociālas vai politiskas nesaskaņas. Tieši otrādi – joprojām valda milzīga sociāla nevienlīdzība un netaisnība.

Šī grāmata ir sarakstīta, lai sniegtu patiesu, starpdisciplināru, zinātnē balstītu naratīvu par sabiedrību attīstību kopš *Homo sapiens* laikiem. Tā tapusi, lai palīdzētu saprast un mazināt neizmērojamās starpsabiedrību nevienlīdzības galvenos cēloņus. Saskaņā ar kultūras tradīciju, kura tehnoloģisko attīstību uzskata par progresu⁹, šajā izpētē gūtais skatījums, runājot par pasaules sabiedrību vispārējo attīstības trajektoriju, var tikt aprakstīts kā visnotaļ cerīgs.

Pievēršot uzmanību cilvēces ceļojuma galvenajam lokam, es nevēlos nonivelēt milzīgās nevienlīdzības nozīmi gan sabiedrībās, gan starp tām, bet sniegt mums visiem sapratni par darbībām, kas varētu mazināt nabadzību un netaisnību un veicināt mūsu sugas labklājību. Vispāratzīta patiesība ir šāda: kamēr bez mitas turpina darboties cilvēces ceļojumu virzošie varenie spēki, tikmēr atslēga uz mūsu sugas uzplaukumu tuvākajās desmitgadēs un gadsimtos ir izglītība, tolerance un lielāka dzimumu vienlīdzība.